

SZEMLE

A MAGYAR VERS*

Nagy téma, sokatmondó téma a tárgya a kötetnek: a magyar vers különböző megvilágításokban. Fontosságát az a külső körülmény is jelzi, hogy egy nagy tudománytörténeti jelentőségű értekezés, az első Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Budapest, 1981. augusztus 10–14.) témaköre volt. A kötet az ott elhangzott előadásokat foglalja magában: hetvenöt tanulmányértékű előadást és egy nagyobb terjedelmű hozzászólást hét fejezetben elosztva. Az előadások anyaga szempontokban és megközelítési módokban egyaránt gazdag és változatos. Részletes ismertetésük már csak terjedelmi okok miatt sem lehetséges. Nem tehetünk mást, mint hogy a hét nagy fejezetet vesszük alapul, és mindegyiket röviden, a felvetett kérdések és a megoldásra javasolt lehetőségek puszta jelzésével mutatjuk be.

Az első fejezetbe (*A magyar vers eredete*) sorolt előadások a régi vers problematikájával foglalkoznak: az *Ómagyar Mária-siralom* filológiai problémái (Benkő Loránd), a pogány kori hősének utolsó évszázada (Szegegy László), a honfoglalás kori hősi énekek nyelve és előadásmódja (Váczy Péter). De magáról a szorosabb értelemben vett eredetről is szó esik. Kálmán Béla a magyar népdal ősi örökségéről szólva joggal utal arra, hogy „az obi-ugor népköltés tanulmányozása annyiban is segítheti a magyar versritmus kialakulásának tanulmányozását, hogy benne még a rím helyett annak őse, a gondolatritmus . . . jelenik meg”. Pusztai Ferenc pedig a ritmus eredetének kérdésében Szabédi László véleményéhez (a beszéd belső törvényszerűségeiből való eredeztetéshez) csatlakozva nyelvtörténeti érdekű vizsgálati célokat, feladatokat jelöl ki, de az itt mindenféleképpen szükséges óvatosságról sem feledkezik meg, amikor leszögezi, hogy „a beszédritmus történeti állapotainak rétegződését különben csak nagy bizonytalansággal állapíthatjuk meg”. Elméleti szempontból is jelentős Kanyó Zoltán kérdésfelvetése (*Vers és kommunikáció*). A kommunikáció összefüggéseire épít, és ennek alapján az egyik alapvető közlés-

* Szerkesztette Béládi Miklós, Jankovics József, Nyerges Judit.

formát, a mágiát (ráolvasást, varázsolást, igézést, imát stb.) jellemzi, és társadalmi, kulturális és kommunikációs igényekre, szimbolikus jelentőségű akciókra (hiedelemre, mítoszra, szokásra) próbálja visszavezetni. És ugyanilyen alapon a későbbi fejleményekkel való összefüggéseket is igyekszik tisztázni: „A mai vers látszatra igen messze áll a közvetlen gyakorlati célokat kielégítő kommunikációs aktustól, de ennek oka csak az időközben megváltozott társadalmi szükségletekben és az új kommunikációs lehetőségek kialakulásában rejlik”.

A második fejezet címe: *A magyar vers nyelvi és metrikai alapjai*. Az ide tartozó kérdések sokfélék. Néhány példa. Büky László a versbefejezések mondatfajtáiról szól. Vargyas Lajos amellet érvel, hogy az ütemegyenlőség, az arányos részeket létrehozó kiegyenlítődsé forrása a beszéd értelmi tagolódásában lejátszódó időjelenség, a hosszabb egységek gyorsulása, a röviddek lassulása. Ehhez hasonlóan Deme László úgy vélekedik, hogy a vers szövege és hangzása annak a bizonyítása, hogy a hangzás magában a szövegben rejlik, mert „a jó vers a tartalmat a formában — a szöveg grammatikai alkatában is — hordozza-tükrözi”, ebből következően a versmondás akusztikai megoldásait a szöveg grammatikai szerkezetének értelmezéséből vezethetjük le. És igen érdekes idevágó kutatási beszámolókat is olvashatunk. Horváth Iván a régi magyar vers készülő kézikönyvéről, egy-egy vers számítógép felhasználásával elkészíthető teljes bibliográfiájáról szól, és be is mutat egy így eltervezett adatlapot. Papp Ferenc viszont a konkordancia lehetőségeit tárgyalja, azt, hogy hogyan lehet a konkordanciát (valamely szöveg szavainak betűrendes listáját) asszociációs vizsgálatokkal összekapcsolva költői szövegek kutatásában hasznosítani. És érdekes kutatásról számol be Wolfgang Veenker: különböző korszakok magyar poétikai szövegeinek fonológiai-statisztikai vizsgálatáról. Talán nem túl merész általánosítással elmondhatjuk, hogy — mint e fejezet előadásai is láttatják — napjainkban nagymértékben megnövekedett a verselés nyelvtudományi megközelítése, sőt ami ennél is több és jellemzőbb, modern nyelvészeti (pl. szövegeiméleti, számítógépes) szempontú vizsgálata, ami mindenképpen örvendetes jelenség, hisz szilárd alapot biztosít a verstan kutatásokhoz, olyat, ami még a közelmúltban is elképzelhetetlen volt, legalábbis nagyon kevés ehhez hasonló esetről tudunk. És ami legalább ennyire fontos, ez mint manapság általános, világviszonylatban divatos tendencia nem nagy késéssel a magyar verstanban is érvényesül.

Irodalomtörténeti jellegű témákat a harmadik fejezet (*A magyar vers funkciója a magyar irodalomban*) előadásaiban tárgyalnak. E témakör elvileg a magyar irodalomtörténet egészével azonosítható, merő véletlen tehát, hogy a tíz előadás melyik íróhoz, korszakhoz kötődik. Néhány példaként említendő téma is ezt bizonyítja: a virág-

nyelv funkciója korai verseinkben (Köszeghy Péter), a költészet mint azilum Batsányitól Radnótiig (Melczér Tibor), Vörösmarty költészetének történelemszemlélete (Szendrey Tamás), a modern magyar költészet kezdetei (Somlyó György), konfliktus Lesznai Anna költői világa és költői nyelve között (Marinella D'Alessandro), Tóth Árpád és az expresszionizmus (Láng Gusztáv), Radnóti *Második eclogája* mint műfaji ellenmodell (Marianna D. Birnbaum). A legátfogóbb Németh G. Bélának a prózai, illetőleg a verses megformálás arányviszonyairól tartott előadása. Nagy érdeme, hogy a számbavételt „szakaszolóan történeti”, azaz a vizsgált arányokat korokhoz kötött „szakaszos történeti” sajtóként fogja fel, és így deríti ki, hogy a XIX. századig az epikus verses elem az uralkodó, a XIX. század második felére a verses epika és a prózaepika kettőssége jellemző, később és ma viszont a lírai vers a fő értékhordozó, a nagyközönség pedig a prózát részesíti előnyben. Ebből a megfogalmazásból is kitetszik, amit a szerző egy másik érdemének tekinthetünk, az ti., hogy az arányok vizsgálatába művelődésszociológiai és főleg esztétikai (értékmutató) szempontokat is bevon, és így tanulmánya nemcsak érdekes témájával, hanem megalapozottságával is elismerésre készlet.

Verstanelmélet a tárgya a negyedik fejezet (*A magyar verstani elméletek története és tipológiája*) előadásainak. Sokféle kérdés kerül szóba: a magyar szabad vers tipológiája (Nyéki Lajos), a hosszú ének poétikája (Görömbei András), verstani kérdések a felvilágosodás korában és a reformkorban (Bodolay Géza). E három tanulmány sok érdekes kérdést vet fel, de csak részben elméleti jellegűek. Kifejezetten elméleti kérdésekkel Kecskés András foglalkozik. Témája azonban nem egy valamilyen elmélet, hanem — ami számunkra itt nyilván többet mond — a magyar verselmélet számbavétele, irányzatok és álláspontok tárgyalása, értékelése történeti keretben. Kecskés a magyar verselmélet történeti vázát adja, amelyben periódusokat is elkülönít. Megtudjuk, hogy magyar verselméletéről csak a versújítás korától (1760-tól) kezdve beszélhetünk. A versújítás korának (1760–1843) nézetei, többek között az ún. prozódiai harc elvei eléggé ismertek. Ezt követi a nemzeti versidom eszménye (1843–1898), a „nemzeti eszmény” jegyében elkezdődött verselméleti gondolkodás újabb szakasza. Az ezt követő szakaszok: verselméleti irányok és törekvések a 20. század első felében (1898–1944), verselméleti gondolkodásunk közelmúltja (1945–1978) és a magyar verselméleti gondolkodás jelene. Ez a periodizálás az első pillanatban meglehetősen tűnik, nyilván azért, mert lényeges pontokon különbözik a hagyományos (avagy a hivatalos) irodalomtörténeti korszakolástól. Szerintem azonban teljes egészében elfogadható, és ehhez az állításomhoz stílustörténeti periodizálásom tanulságait analógiaként, sőt esetleg érvként hasznosíthatnám.

A verssel való foglalkozás alapkérdése a versszerűség: mi teszi a verset verssé? Ezt a régóta vitatott kérdést tárgyalják a huszadik századra vonatkoztatva az ötödik fejezetbe (*A versszerűség kritériumai a XX. századi magyar költészetben*) sorolt előadások szerzői. Hogy mi is a tulajdonképpeni helyzet, arról leginkább a lényegre sarkítva Bori Imre tájékoztat. Először is megállapítja, hogy „ma is azt tartja versnek az irodalmi köztudat, amit a 19. században”. Elismeri persze, hogy ezzel a szóban forgó probléma lényege nincs megoldva, hisz — mint mondja — „eleve feltételezzük . . . , hogy vannak a 20. századi magyar költészetnek olyan szövegei, amelyek versszerűek ugyan, de nem „versek”, illetve versek ugyan, de nem látszanak verseknek, vers voltuk valamilyen oknál fogva kétségeket támaszt”. Kétséget támaszthat például a szabad vers. Más esetekben maga a szokatlanság is kételety támasztó vagy legalábbis kérdést felvető tényező lehet. Például Tóth Árpád nibelungizált alexandrinusa (vagy — tehetjük hozzá — más műszóval az ún. Tóth Árpád-vers vagy álarcos nibelungi periódus; l. erről Szepes-Szerdahelyi: *Verstan*. Bp., 1981. 256) és egyáltalán a kihívásként felújított régi formák „a versszerűség kérdését mindenképpen napirenden tartották”. Az igazi polarizálódás, a „versszerűség kérdésének igazi krízise” azonban Kassákhhoz kötődik. Mindezek alapján Bori arra a következtetésre jut, hogy „a költők a verssel szembeni lehetséges kritériumok mindegyikét tagadták már, együtt, az *egészet* azonban nem”.

Bori felfogása és érvei mellett másokat is olvashatunk. Zsuzsanna Andersen Bjørn a modern vers versszerűségének néhány szervező verstani mátrixáról értekezik. Bodnár György az orosz formalisták felfogásából kiindulva azt a véleményét fogalmazza meg, hogy a versszerűség lényeges alkotóeleme a ritmus, ez azonban — mint állítja — „nemcsak akusztikai feladatokat lát el, hanem az anyag dinamikus csoportosításának is eszköze”. Kun András szerint „a versszerűség legegységesebb elve a nyugatos felfogásban: a versmondatok életfilozófikus szabása”. Szabolcsi Miklós a jelen költészetében három tényező előfordulásában látja a versszerűség kritériumát: éncentrizmus, képdűsság és külön típusú költői dikció. Szilágyi Péter viszont szerintem sokatmondó érvekkel állítja, hogy „mai és holnapi líránk felívelésének egyik érdemleges feltétele az absztraktum és a tárgyaság hagyományos és újszerű ötvözete”.

Három rokon témájú előadásról is szólnunk kell. Fehér Erzsébet a korai magyar avantgárd poétikájáról értekezik, és azt hangsúlyozza, hogy „az aktivista szabad vers intenzív forma”. Szathmári István a két világháború közötti magyar költői stílus és az izmusok viszonyát vizsgálja, aminek alapján két fő sajátosságot emel ki: „A nyelvi eszközök felől az asszociációs és szintagmatikus lehetőségeknek a korábban nem tapasztalt mértékben való megnövekedését és a mű felől a

... nyitottság egyre nagyobb mérvű érvényesítését”. Zalabai Zsigmond a versszerűség és a nemzetiségi léthelyzet kapcsolatát taglalja, és példaként egy érdekes és sajátos esetet, egy magyar versbeli idegen nyelvről „intarziát” említ, amit sajátos stilsztikum forrásának tekint.

Külön fejezetbe, a hatodikba kerültek a folklórkapcsolatokkal foglalkozó előadások (*A népköltészet a magyar vers rendszerében*): néphagyomány és irodalom, a Toldi fogantatása (Hoppál Mihály), magyar és angol népdalmotívumok reformkori verselésünkben (Mikó Krisztina), Babits Mihály költészete és a néphagyomány (Gunda Béla), Illyés Gyula viszonya a magyar népköltészethez (Georg Lück), József Attila népdalai (Móser Zoltán). És vannak természetesen sajátos folklórtémák is: a lírai népdalok, a kéziratos énekköltészet (Küllös Imola), archaikus népi imádságok (Erdélyi Zsuzsanna), tragikus motívum a *Kádár Katában* (Marlene Kadar), népdal a pittsburghi magyarok körében (Kriza Ildikó). És részben ilyennek tekinthető az idevágó legátfogóbb előadás: *A verses magyar költészet* (Faragó József). Azért részben, mert szerintünk nagyon is helyesen, erről a nagy témáról szólva a kölcsönhatás két irányára (a műalkotások folklorizációjára és a szépirodalom népköltészeti ihletődésére) is figyelemmel van. Külön nagy érdeme Faragó előadásának, hogy az általában mostohán kezelt, alig tárgyalt formaeszközökről sem feledkezik meg, sőt ezek történeti szempontú megközelítését is magától értetődő feladatának tekinti.

A leginkább szerteágazó tárgykör a hetedik fejezeté (*A magyar vers fordításának lehetőségei és útjai más nyelvekre*), ami különben nem is lephet meg, hiszen konkrétumok, tények, események sokasága (egyik vagy másik költő műveinek ilyen vagy olyan nyelvre való fordítása) mellett sokféle elvi, elméleti kérdés is ebbe a tárgykörbe tartozik. Mindkettőre néhány példa: Kosztolányi-versek angol fordítása (Dalma H. Brunauer), Csokonai-versek első német és angol fordításai (Mikó Pálné), Nagy László verseinek ukrán és orosz fordításai (M. Takács Lajos), József Attila versei szlovák fordításban (Karol Tomiš), illetőleg az irodalmi fordításról (tiltakozás a „műfordítás” elnevezés ellen), a nyersfordítás-elv elvetése (Paolo Santarcangeli), nyelvi kérdések a magyar versnek más nyelvre való fordítása során (Martinkó András), nyelvtipológia és a modern magyar költészet angolra fordítása (Peter Sherwood), magyar versek spanyolra fordításának kontrasztív problémái (Tóth Éva). Az elvi, pontosabban a műfordítás elméleti kérdéseiről a legtöbbet Gömöri György előadása mondja. A fordítás nehézségeiről, lehetőségeiről sokféle nézetet idéz, és ezeket jó, kritikus érzéssel taglalja, különösen sokatmondóak a *mit* és a *hogyan* problémájáról vallott elvei, amelyekből természetesen következik a modern magyar költészet megismertetését szolgáló tudnivalók számbavétele is.

A kötetben közölt előadások értéke távolról sem azonos. Ennek ellenére meggyőződéssel állíthatjuk, hogy az összkép jó, mindenképpen méltó a nagy, jelentős témához. Nagyon sok előadás meglep a maga igényességével. És viszonylag sokban olvashatni újdonságokat. Valóban a kötet anyagának ismeretében elmondhatjuk, hogy sok mindenről ma többet tudunk, mint korábban.

Külön értékelési szempont lehet az elméleti és a konkrét, gyakorlati jellegű előadások, előadásrészletek aránya. Feltehetőleg nem túllontúl szubjektív az erre vonatkozó véleményem. Úgy vélem ugyanis, hogy az elméletnek nagyobb részaránya is lehetne, hisz tudományunk fejlődésére ma az újító elméletek kavargása jellemző, amiről nem lehet nem tudomást szereznünk. Igaz persze, hogy a múlthoz viszonyítva csak jobb a helyzet. Nagyon nagy az elmélet súlya, mint amekkora korábban hasonló tárgykörökben lenni szokott. És még valami. Felfigyelhetünk egy végül is produktív összefüggésre, sőt kölcsönösségre, arra, hogy az elméleti jellegű és a tényleges, konkrét tartalmú előadások szerencsésen kiegészítik egymást, egy-egy fejezet hatókörén belül egyik a másik érdekét is szolgálja.

A lehető pozitívumok és negatívumok számbavétele során nem feledkezhetünk meg arról, hogy mindebben sok a véletlen, hisz nem egy előre gondosan megtervezett tanulmánykötetről van szó, hanem egy kongresszus előadásait tartalmazó kötetéről, és köztudott, hogy egy kongresszus előadásai (nem számítva természetesen az előzetes felkéréseket) kevésbé határozhatók meg előre, emiatt sok bennük az esetlegesség, a kiszámíthatatlanság, ami egy ilyen kötet ismertetésére is kihat: a tartalombeli tarkaság mellett ez is megnehezíti a kötet ismertetését és még inkább értékelését. (Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1985.)

SZABÓ ZOLTÁN

V. KOVÁCS SÁNDOR:

ESZMETÖRTÉNET ÉS RÉGI MAGYAR IRODALOM

A posztumusz könyv árva. Írója nem örülhet a megjelenésnek, a pályatársak gratulációinak; a róla szóló recenziókra nem reagálhat köszönettel, kiigazítással, vagy cáfolattal; és — ami még fájóbb — a szakmai fogadtatás nem sarkallja őt új kutatásokra, új érvrendszer kidolgozására. S írója nagyon várta ezt a könyvet. Kissé próba volt a számára, szonda, előgyakorlat; kissé kárpótlás is. Fájdalmas érzekelni, hogy most szakad el az életmű alkotójától, most objektíválódik, s e